

MULAYO WA KHAKHATHI DZA MIṬANI

NOMBORO YA. 116 of 1998

[U ṭola Ndaulo]

[WO ṬANGANEDZWA NGA ḲA 20 ḲARA, 1998]

[DATUMU YA U THOMA U SHUMISA MULAYO: 15 NYENDAVHUSIKU, 1999]

(Ḳinwalwa Ḳa English ndi Ḳone Ḳo sainwaho nga Phresidennde)

Uno Mulayo wo khwiniswa kha Gazete ya Muvhuso ya nomboro ya vhu 35018 ya datumu ya Ḳa 10 Luhuhi, 2012.

Sa wo khwiniswaho nga Mulayo wa Mafhungo a Vhuhāṭuli wo Khwiniswaho Iwa Vhuvhili, Nomboro ya. 55 wa 2003

Khwiniso ya Mulayo wa MaandḲalanga a Mukano kha Khothe dza Dzingu, Nomboro ya vhu. 31 wa 2008

[wo thoma u shuma u bva nga Ḳa 9 Ṭhangule, 2010] Mulayo wa Tshipholisa tsha

Tsedzuluso tsho Ḳiimisaho, Nomboro ya vhu. 1 wa 2011[wo thoma u shuma u bva nga Ḳa 1 Lambamai, 2012] khwiniso dzo dzinginywaho nga Mulayo wa Tshipholisa

tsha Tsedzuluso tsho Ḳiimisaho, Nomboro ya. 1 wa 2011

(mbetshelo a dzi a thu u itelwa mulevho) Khwiniso dzo dzinginywaho nga

Khethekanyo dzine dza do khwiniswa

Khethekanyo ya. 36 ya Mulayo wa Nomboro ya vhu. 1 wa 2011   Khethekanyo ya

vhu. 18 ya Mulayo wa Nomboro ya vhu. 116 wa 1998

MULAYO

U ita mbetshelo ya u fha ndaela dza tsireledzo malugana na zwa khakhathi dza miṭani; na mafhungo a kwamanaho na zwenezwi.

MVULATSWINGA

HO VHONWA uri khakhathi dza miṭani ndi tshithu tsho khakheaho tshoṭhe kha matshilisano; na uri hu na zwiwo zwinzhi zwa khakhathi dza miṭani kha lushaka lwa Afrika Tshipembe; uri khakhathi dza miṭani dzo livhana na vhatu vha songo tsireledzeaho kha lushaka; uri khakhathi dza miṭani dzi na tshaka nnzhi; uri zwiito zwa khakhathi dza miṭani dzi nga itwa kha vhushaka vhunzhi ho fhambanaho; na uri thuso dzi hone zwa zwino kha vho kwameaho nga khakhathi dza miṭani dzine thuso idzo dzo vhonala dzi tshi thusa;

NA URI HU ṬHONIFHIWA Ndayotewa ya Afrika Tshipembe, nahone ngamaandesa, pfanelo ya uri vhatu vha a lingana na pfanelo ya mbofholowo na tsireledzo ya muthu; na mbofho na vhuḍiimiseli ha mashango a dzitshakatshaka zwa Muvhuso

malugana na u fhelisa khakhathi dzi itelwaho vhafumakadzi na vhana, hu tshi katelwa mbofho dza madzangano a *United Nations Conventions on the Elimination of all Forms of Discrimination Against Women and the Rights of the Child*;

NDIVHO ya uno Mulayo ya uri hu konwe u tsireledzwa vhapondwa vha khakhathi dza miṭani kha thambulo ya miṭani zwine izwi zwa ḁo itwa nga wone mulayo; nahone na u thoma maga ane a ṭoḁa u vhona uri zwiimiswa zwa muvhuso zwi ita uri Mbetshelelo dza uno Mulayo dzi shume lwo fhelelaho, na u kona u pfukisa ḁa uri Muvhuso wo ḁiimisela kha u fhelisa khakhathi dza miṭani.

U KHWAṬHISWE nga Phalamennde ya Riphabuḁiki ya Afrika Tshipembe, sa zwi tevhelaho:—

NZUDZANYO DZA KHETHEKANYO

1. Ṭhalutshedzo
2. Mushumo wa u thusa na u vhudza muhweleli nga ppanelo dzawe
3. U fara nga muofisiri wa vhudziki hu si na khwaṭhisedzo ya u fara
4. Khumbelo ya ndaela ya tsireledzo
5. U lavhelesa khumbelo na u ṇetshedza ndaela ya tsireledzo ya tshifhinga nyana

6. U netshedza ndaela ya tsireledzo
7. Maanda a khothe malugana na ndaela ya tsireledzo
8. Khwaṭhisedzo ya u fara musi ho fhiwa ndaela ya tsireledzo
9. U dzhiela zwihali na zwihali zwa khombo
10. U shandukisa kana u vhetshela thungo ndaela ya tsireledzo
11. U ya khothe na u iledza nyanḡadzo ya mafhungo eneo
12. Maandḡalanga kha mukano
13. U hwedza maṅwalwa
14. Vhuimeleli nga Ramulayo
15. Mbadelo
16. Aphili na u lavhelesa
17. Vhutshinyi
18. U shumiswa ha Mulayo nga Maandḡalanga a Vhutshutshisi na nga Tshumelo
ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe
19. Ndaulo
20. Khwiniso ya khethekanyo ya vhu 40 ya Mulayo wa vhu 51 wa 1977, sa wo
khwiniswaho nga khethekanyo ya vhu 41 ya Mulayo wa vhu 129 wa 1993 na
khethekanyo ya vhu 4 ya Mulayo wa vhu 18 wa 1996
21. U fheliswa ha milayo na u sa katela
22. Dzina lipfufhi na u thoma u shumisa Mulayo

Tsalutshedzo

1. Kha uno Mulayo, nga nḽa ha musu nyimele yo sumbedza nga inwe ḽila —

"tshihali" zwi amba tshihali sa zwo tsalutshedzwaho kha khethekanyo ya vhu 1(1)

kana tshihali tshinwe na tshinwe sa zwo tsalutshedzwaho kha khethekanyo ya vhu

32(1) ya Mulayo wa Zwihali na Zwithavhane wa, 1969 (Mulayo wa Nomboro ya vhu.

75 wa 1969);

"kijaka ya khothe" zwi amba kijaka ya khothe yo tholwaho hu tshi tevhedzwa

khethekanyo ya vhu 13 ya Mulayo wa Vhomadzhiḽḽa vha Khothe wa, 1944

(Mulayo wa Nomboro ya vhu. 32 wa 1944), nahone hu katelwa-vho na

muthusakijaka wa khothe o tholwaho nga yeneyo ḽila;

"muhweleli" zwi amba muthu a re kha, kana o vha ho kha vhushaka vhu re na

khakhathi dza miḽani na muhwelelwa nahone a re kha ,kana o kwameaho kana hu

khou humbulelwa uri o kwamea nga zwiito zwa khakhathi dza miḽani, hu tshi katelwa

na ḽwana ane a londolwa nga muhweleli;

"khothe" zwi amba khothe ya madzhis̄trāta inwe na inwe ya tshitīriki zwo

sumbedzwaho kha Mulayo wa Khothe dza Vhomadzhis̄trāta wa, 1944 (Mulayo wa Nomboro ya vhu. 32 wa 1944);

"u kwasha thundu/ndaka" zwi amba u kwasha thundu kana ndaka nga khole ine ndaka yeneyi nga ya muhweleli kana ine muhweleli o tou sedza-vho khayoyi;

"zwichali zwa khombo" zwi amba zwichali sa zwo talutshedzwaho kha khethekanyo ya vhu 1 ya Mulayo wa Zwichali zwa Khombo wa, 1968 (Mulayo wa Nomboro ya vhu. 71 wa 1968);

"vhushaka ha mitani" zwi amba vhushaka vhukati ha muhweleli na muhwelelwa vhune ha nga vha vhuinwe na vhuinwe ha vhu tevhelaho —

- (a) vho malana kana vho vha vho malana, hu tshi katelwa u ya nga mulayo muinwe na muinwe, wa mvelele kana vhurereli;
- (b) vha (hu sa sedzwi uri ndi vha mbeu nthihi kana mbeu dzo fhambanaho) tshi dzula vhothe kha vhushaka vhu kwamaho mbingano, naho vha sa, kana vha songo, malana, kana vha sa koni uri vha malane;
- (c) vha vhabebi vha nwana kana vhatu vha re na, kana vho vha na vhuḁifhinduleli ha uyo nwana (hu sa sedzwi tshifhinga);
- (d) vha mirado ya muta vhe na vhushaka nga u bebiwa, nga u nwanakisa;
- (e) vho vha vho fhulufhedzisana kana vho fhulufhedzisana, u pfana kana vhushaka ha mvelele, hu tshi katelwa vhushaka ha vhudzekani kana vhune

ha nga vha ha vhudzekani, vhushaka ha vhudzekani ha tshifhinga tshipfufhi kana tshilapfu; kana

(f) vha tshi dzula vhoṭhe kana vho dzula vhoṭhe;

"khakhathi dza miṭani" zwi amba—

(a) u tambudza muvhili wa muthu;

(b) lwa vhudzekani;

(c) lwa u sinyusa, lwa maipfi kana lwa muhumbulo;

(d) zwi kwamaho masheleni;

(e) u shushedza;

(f) u tambudza;

(g) u tovholo/swima;

(h) u kwasha ndaka/thundu;

(i) u dzhenela muhweleli fhethu hune a dzula hone hu sina thendelo, hune vha re na vhushaka vha vha vha sa dzuli vhoṭhe; kana

(j) u langa nga nḽila inwe na inwe kana mikhwa minwe na minwe ya utambudza

muhweleli,

Hune hezwi zwa vhaisa, kana zwa ita uri hu vhe na u huvhala ha, tsireledzo,

mutakalo kana dakalo kha muhweleli;

"u tambudza lwa masheleni" zwi katela—

(a) u kondisa lu sa pfaliho kha zwa masheleni kana zwiko zwa masheleni ane

muhweleli nga lwa mulayo o tea uri a vhe nao kana ane muhweleli a a ṭodela

ṭhodea, dzi katelaho zwa muṭani, na u badela tshikolodo tsha nḽu kana u

badela rennde ya vhudzulo malugana na musi vhathu vha tshi dzula vhothe;

kana

(b) u laṭekanya zwithu zwa muṭani kana dziṅwe ndaka dza muhweleli;

"thuso ya masheleni ya tshihadu" zwi amba u lilisa muhweleli nga masheleni sa

musi hu na masheleni e a lovha musi hu tshi itwa ndaela ya tsireledzo zwo vhangwiwa

nga khakhathi dza miṭani, hu tshi katelwa—

(a) u xeletwa nga muholo;

(b) mbadelo dza mutakalo na mutakalo wa maṅo;

(c) mbadelo dza mupfuluwo na vhudzulo; kana

(d) ṭhoḏea dza muṭani;

" u tambudza lwa u sinyusa, lwa maipfi kana lwa muhumbulo " zwi amba ṅdila

ya u tsitsa kana u shonisa muhweleli, hu tshi katelwa —

(a) u sema lu sa fheli, u tsitsa muthu kana u mu vhidza nga ṅdila isi yavhuḏi;

(b) u shushedza lu sa gumi zwi vhaiṣaho muhumbulo; kana

(c) u sumbedza u vha na vivho lu sa fheli, zwine zwa fhedza zwi tshi vho tou

phuḏula na tshidzumbe, mbofholowo, tshirunzi kana tsireledzo zwa

muhweleli;

"u tambudza" zwi amba u ḡidzhenisa kha vhuḏifari vhu itisaho nyofho ya u vhaiṣa

muhweleli hu tshi katelwa—

- (a) u dzulela u lavhelesa, kana u imela muthu nḡa kana tsini na tshifhaḡo kana fhethu hune muhweleli a dzula hone, shuma hone, a tshimbidza bindu hone, u dzhena tshikolo kana hune a wanala hone;
- (b) u dzulela u founa kana u ita uri muḡwe muthu a founele muhweleli, hu sa sedzwi uri vhudavhidzani vhu a vha hone naa;
- (c) u dzulela u rumela, u isa kana u ita uri hu iswe marifhi, theḡegiramu, phakhedzhi, fakisi, imeiḡi kana zwiḡwe zwithu zwi tshi iswa kha muhweleli;

"u shushedza" zwi amba u bula kana u pfukisa tshutshedzo, kana u itisa uri muhweleli a ḡanganedze tshutshedzo, i ḡisaho nyofho;

"muraḡo wa Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe" zwi amba muraḡo muḡwe na muḡwe wo ḡaluswaho kha khethekanyo ya vhu 1 ya Mulayo wa Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe wa, 1995 (Mulayo wa Nomboro ya vhu. 68 wa 1995);

"muofisi wa vhudziki" zwi amba muofisi wa vhudziki o ḡalutshedzwaho kha khethekanyo ya vhu 1 ya Mulayo wa Kuitele kwa Vhugvehenga wa, 1977 (Mulayo wa Nomboro ya vhu. 51 wa 1977);

" u tambudza muvhili wa muthu" zwi amba nyito kana nyito ya u shushedza u lwa na muhweleli

"randelwaho" zwi amba zwo randelwaho nga ndaulo u ya nga ndaulo yo itwaho nga fhasi ha khethekanyo ya vhu 19;

"ndaela ya tsireledzo" zwi amba ndaela yo netshedzwaho u ya nga khethekanyo ya vhu 5 kana 6 fhedzi, kha khethekanyo ya vhu 6, a hu katelwi ndaela ya tshifhinga nyana;

"vhudzulo" hu katelwa nyimele ya vhana, vhaaluwa na vhaholefhali;

"muhwelelwa" zwi amba muthu muñwe na muñwe a re, kana we a vha e kha vhushaka ha miṭani na muhweleli nahone ane o ita kana u khou humbulelwa u vha o itela muhweleli khakhathi dza miṭani;

"u tambudza lwa vhudzekani" zwi amba nyito inwe na inwe ine ya tambudza, u shonisa, u tsitsa tshirunzi kana nga inwe ndila ya u vhaisa tshirunzi tsha zwa vhudzekani kha muhweleli;

"muḡinḡa" zwi amba muḡinḡa o tholwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya vhu 2 (1) ya Mulayo wa Vhaḡinḡa wa, 1986 (Mulayo wa Nomboro ya vhu. 90 wa 1986), kana muḡinda o tou farelaho o tholwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya vhu 5 (1) ya Mulayo wo bulwaho;

"u swima/ u tovhola" zwi amba u dzulela u tevhelela, u luvheledza, kana u yela muhweleli;

"uno Mulayo" hu katelwa ndaulo.

Mushumo wa u thusa na u vhudza muhweleli nga pfanelo dzawe

2. Murado muñwe na muñwe wa Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika

Tshipembe, hafho he ha itea tshiwo tsha khakhathi dza miṭani kana nga u tou

ṭavhanya nga murahu nga nḡila i pfallaho, kana musi tshiwo tsha khakhathi dza

miṭani tsho vhidzwa u fanela u—

(a) fha thuso muhweleli u ya nga hune thuso ya ṭodea zwi tshi bva kha nyimele,

hu tshi katelwa u thusa kana u itela nzudzanyo muhweleli uri a wane

vhukhudo nahone a dovhe a wane na dzilafho ḡa zwa mushonga;

(b) arali zwi tshi konadzea u pfalo, hu fhiwe na nḡivhadzo i re na mafhungo sa

zwo randelwaho, mafhungo a fhiwe muhweleli nga luambo lune muhweleli a

tou nanga; nahone

(c) arali zwi tshi pfala u pfalo, hu ṭalutshedzwe muhweleli zwi re ngomu kha iyo

nḡivhadzo izwi zwi tshi itwa nga nḡila yo randelwaho, hu tshi katelwa thuso

dzawe dzi re hone hu tshi tevhedzwa uno Mulayo na pfanelo ya u vula

mulandu, arali zwo tea.

U fara nga muofisiri wa vhudziki hu si na khwaṭhisedzo ya u fara

3. Muofisiri wa vhudziki a nga fara muhwelelwa henefho fhethu he ha itea khakhathi dza miṭani ane muhwelelwa ndi ene ane a khou hambulelwa uri o ita vhutshinyi ha khakhathi a tshi vhu itela muhweleli, izwi a nga zwi ita a si na khwaṭhisedzo ya u fara.

Khumbelo ya ndaela ya tsireledzo

4. (1) Muhweleli muṅwe na muṅwe nga ndila yo randelwaho a nga ita khumbelo ya ndaela ya khothe.

(2) Arali muhweleli a si na muimeleli wa zwa mulayo, kiḽaka wa khothe u tea u vhudza muhweleli, nga ndila yo randelwaho —

(a) nga ha thuso i re hone u ya nga uno Mulayo; na

(b) nga ha ppanelo ya u ita mbilaelo kana u suwa muhwelelwa, arali vhukhaxhi ho itwa nga muhwelelwa.

(3) Naho hu na mbetshelo dza mulayo muṅwe na muṅwe, khumbelo i nga itwa ho imelwa muhweleli nga muṅwe muthu, hu tshi katelwa mueletshedzi, muṅetshedzatshumelo ya mutakalo/mushumi wa zwa mutakalo, muraḽo wa Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe, mushumelavhapo kana

mudededzi, ane a vha na vhuṭanzi na dzangalelo kha ndondolo ya muhweleli: Tenda khumbelo ya tea u iswa hu na themendelo yo ṅwaliwaho i bvaho kha muhweleli, nga nṅa ha musī nyimele dza musī muhweleli a—

- (a) ṅwana muṭuku;
- (b) na u thithisea muhumbulo;
- (c) na u dzidzivhala; kana
- (d) muthu ane khothe ya fushea uri ha koni u fha thendelo ine ya khou ṭoḍea.

(4) Naho hu na mbetshelo dza muṅwe mulayo, muthu muṅwe na muṅwe muṭuku, kana muthu muṅwe na muṅwe o imelaho ṅwana muṭuku, a nga ita khumbelo ya ndaela ya tsireledzo kha khothe hu si na u thuswa nga mubebi, muṅḍi kana muthu muṅwe na muṅwe.

(5) Khumbelo yo bulwaho kha khethekanyo ṭhukhu ya vhu (1) i nga iswa hu si nga tshifhinga tsha khothe kana nga ḍuvha ḷine a si ḷa khothe, arali khothe yo fushea uri muhweleli a nga vha na vhukonḍi arali khumbelo ya sa shumiwa nga u ṭavhanya.

(6) Afidafiti ya u tikedza nga vhathu vhane vha vha na ṅdivho ya mafhungo a kwameaho i fhelekedza khumbelo.

(7) Khumbelo na afidafiti zwi tea u iswa/vhigwa kha kiḽaka ya khothe

ine ya ḽo thoma ya isa khumbelo na afidafiti khothe.

U lavhelesa khumbelo na u ḽetshedza ndaela ya tsireledzo ya tshifhinga nyana

5. (1) Khothe nga u ḽavhanya arali zwi tshi pfala nahone zwi tshi

konadzea i tea u lavhelesa khumbelo yo ḽiswaho u ya nga khethekanyo ya vhu 4 (7)

nahone, i tshi itela ndivho, i nga lavhelesa vhuḽanzi u ya nga hune ya vhona zwo tea,

hu tshi katelwa vhuḽanzi ho ambiwaho kana vhuḽanzi ho itwaho nga afidafiti, vhune

vhu ḽo vha tshipiḽa tsha rekhodo dza tsengo.

(1A) Hune nyimele ya tenda nahone hune Ramulayo wa Miḽani a vha

a hone, khothe, kha nyimele sa zwe zwa randelwa kha u Konanya Zwenezwo kha

Mulayo wa Mafhungo a ḽhalano wa, 1987 (Mulayo wa Nomboro ya vhu. 24 wa

1987), musi hu tshi lavheleswa khumbelo yo bulwaho kha khethekanyo ḽhukhu ya

vhu (1), i nga ita uri tsedzuluso i itwe nga Ramulayo wa zwa Miḽani, o bulwaho kha

Mulayo wa Vhukonanyi ha Zwenezwo zwa Mafhungo a ḽhalano wa, 1987, kha

vhupo ha maandalamga awe a khothe, ane malugana na ndondolo ya ḽwana

muḽwe na muḽwe kana ḽwana ane a unḽwa a kwamea nga mulandu/khothe u

kwameaho, hune kha mbetshelo dza uyo Mulayo dza shuma dzi na tshanduko dzi tōdeaho nga nyimele.

(2) Arali khothe yo fushea uri hu na *vhuṭanzi ha mavhari-vhari* ha uri

—

(a) muhwelelwa u khou ita, kana o ita zwiito zwa khakhathi dza miṭani; na

(b) vhokondī vhu nga tambudza muhweleli nga khakhathi dza miṭani arali ndaela

ya tsireledzo ya sa itwa nga u ṭavhanya,

Khothe i tea, uri naho hu na mbuno ya uri muhwelelwa ha ngo fhiwa nḡivhadzo ya

khothe yo ambiwaho kha khethekanyo ṭhukhu ya vhu (1), i fhe ndaela ya tsireledzo

ya tshifhinga nyana i tshi fha muhwelelwa, nga nḡila yo randelwaho.

(3) (a) Ndaela ya tsireledzo ya tshifhinga nyana i tea u iswa kha

muhwelelwa nga nḡila yo randelwaho nahone i tea u vhidza muhwelelwa u itela u

sumbedza tshivhangi nga ḡuvha ḡa u ya khothe ḡo ṭaluswaho kha ndaela uri ndi ngani

ndaela ya tsireledzo i sa tei u itwa.

(b) Khophi ya khumbelo yo sumbedzwaho kha khethekanyo

ya vhu 4(1) na rekhodo ya vhuṭanzi zwo no itwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo

ṭhukhu ya vhu (1) i tea u iswa kha muhwelelwa khathihi na ndaela ya khothe ya

tshifhinga nyana.

(4) Arali khothe ya sa fhe ndaela ya tsireledzo ya tshifhinga nyana hu tshi tevhedzwa khethekanyo tshukhu ya vhu (2), khothe i tea u laela kijaka ya khothe u itisa uri khophi dzo khwaṭhisedzwaho dza khumbelo i kwameaho na afidafiti inwe na inwe ya u tikedza zwi iswe kha muhwelelwa nga ndila yo randelwaho, khathihi na ndivhadzo yo randelwaho ya u vhidza muhwelelwa uri a sumbedze nga duvha la u humela uri ndi ngani ndaela ya khothe i sa tei u netshedzwa

(5) Datumu dza u humela dzo ambiwaho kha khethekanyo tshukhu ya vhu (3) (a) na (4) a dzi nga vhi fhasi ha maduvha a 10 nga murahu ha musi tshumelo yo thoma kha muhwelelwa: Tenda datumu ya u humela yo sumbedzwaho kha khethekanyo tshukhu ya vhu (3) (a) i tshi nga lavhelelwa nga muhwelelwa kha iri dzine dza fhira 24 dza ndivhadzo yo tou nwaletwaho muhweleli na khothe.

(6) Ndaela ya tsireledzo ya tshifhinga nyana a i kombetshedzi na uri a i shumi u swikela zwenezwo i tshi do fhiwa muhwelelwa.

(7) Musi a tshi tou fhiwa kana a tshi tou tangedza ndaela ya khothe ya tshifhinga nyana, kijaka ya khothe i do thoma nga u itisa uri—

- (a) khophi yo khwaṭhisedzwaho ya ndaela ya tsireledzo ya tshifhinga nyana; na
- (b) khwaṭhisedzo ya u fara muthu ya vhukuma yo bulwaho kha khethekanyo ya vhu 8(1)(a), zwi iswe kha muhweleli.

U n̄etshedza ndaela ya tsireledzo

6. (1) Arali muhwelelwa a q̄ivhonadze nga datumu ya u vhuēlela yo bulwaho kha khethekanyo ya vhu 5(3) kana (4), nahone arali khothe yo fushea uri —

(a) zwo teaho zwo itwa malugana na muhwelelwa; nahone

(b) khumbelo i na vhuṭanzi *vhuṭuku-tuku* ha uri muhwelelwa o ita kana u khou ita khakhathi dza miṭani,

Khothe i tea u n̄etshedza ndaela ya tsireledzo nga n̄dila yo randelwaho.

(2) Arali muhwelelwa a q̄ivhonadza nga datumu ya u vhuēlela a tshi itela u hanedza u n̄ewa ndaela ya tsireledzo, khothe i tea u ya phanḡa na u thetshesela mafhungo nahone —

(a) ya lavhelesa vhuṭanzi ho ṭanganedzwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya vhu 5(1); na

(b) u lavhelesa dziafidafiti na vhuṭanzi ho ambiwaho sa zwine ya nga sumbedzela, zwine izwi zwa ita tshipiḡa tsha rekhodo ya u tshimbidzwa ha mulandu.

(3) Khothe, yone iṅe kana yo tou humbelwa nga muhweleli, arali i na muhumbulo wa uri zwi a p̄fadza kana zwi a ṭoḡea u p̄falo, i nga ita ndaela ya uri

hu tshi t̄hathuvhiwa t̄hanzi, hu tshi katelwa muhweleli, muhwelelwa a songo
imelwaho nga ramulayo —

(a) ha ngo tea u vhudzisesa –zwo livhaho muthu a re kha vhushaka ha miṭani na
muhwelelwa; nahone

(b) u ḡo vhudzisa mbudziso inwe na inwe kha yeneyo t̄hanzi nga u bula
mbudziso khothe,
nahone khothe i ḡo dovhololela mbudziso muhwelelwa zwavhuḡi.

(4) Khothe i tea, uri nga murahu ha u thetshelesa sa zwo bulwaho
kha khethekanyo t̄hukhu ya vhu (2), i ṅetshedze ndaela ya khothe nga ṅdila yo
randelwaho arali i tshi vhona, hu na khonadzeo dzine dza lingana, uri muhwelelwa o
ita kana u khou ita khakhathi dza miṭani.

(5) Hu tshi tou ṅetshedzwa ndaela ya tsireledzo, kiḡaka wa khothe
nga ṅdila yo randelwaho u tea u mbo itisa uri —

(a) ndaela ya vhukuma yeneyo i iswe kha muhwelelwa; nahone

(b) khophi yo khwaṅhisedzwaho ya iyo ndaela, na khaṅhisedzo ya vhukuma ya u
fara sa zwo bulwaho kha khethekanyo ya vhu 8(1)(a), zwi iswe kha
muhweleli.

(6) Kiḡaka wa khothe nga ṅdila yo randelwaho u tea u thoma nga u
rumela khophi dzo khwaṅhisedzwaho dza ndaela inwe na inwe ya tsireledzo na

khwaṭhisedzo ya u fara sa zwo bulwaho kha khethekanyo yavhu 8(1)(a) tshiṭṭshini tsha mapholisa tsho ṅangiwaho nga muhweleli.

(7) Hu tshi tevhedzwa mbetshelo dza khethekanyo ya vhu 7(7), ndaela ya tsireledzo yo ṅetshedzwaho hu tshi tevhedzwa ino khethekanyo i ḡi dzula i tshi khou shuma u swika i tshi vhetshelwa thungo, nahone u itwa ha iyo ndaela a hu imi nga hoṭhe nga vhangā ḡa u ṭanganedzwa ha aphili.

Maanda a khothe malugana na ndaela ya tsireledzo

7. (1) Khothe, nga ndaela ya tsireledzo yo ambiwaho kha khethekanyo dza vhu 5 kana 6, i nga iledza muhwelelwa kha u—

- (a) ita zwiito zwiṅwe na zwiṅwe zwa khakhathi dza miṭani;
- (b) ṭoda thuso ya muṅwe muthu uri a mu thuse kha u itwa ha zwenezwo zwiito;
- (c) dzhena hune muhweleli na muhwelelwa vha dzula hone:

Tenda khothe ya ita izwi fhedzi zwo vhoneala uri ndi dzangalelo ḡa muhweleli ḡa

khwiṅesa;

- (d) dzhena kha tshipiḡa tsho ṭaluswaho tsha vhudzulo ha muhwelili na

muhwelelwa;

- (e) dzhena hayani ha muhweleli;
- (f) dzhena mushumoni wa muhweleli;

- (g) thivhela muhweleli ane a dzula kana o dzulaho fhethu hune vha dzula vhothe sa zwo ambiwaho kha pharagirafu tshukhu ya (c) a tshi dzhena kana u sala kha vhudzulo vhune vha kovhana kana vhudzulo ho tshaluswaho; kana
- (h) u ita zwiito zwiinwe na zwiinwe sa zwo tshaluswaho kha ndaela ya tsireledzo.

(2) Khothe i nga engedza dziinwe nyimele dzine ya vhona dzi tshi pfala uri hu tsireledzwe na u fha tsireledzo, mutakalo na ndondolo ya muhweleli, hu tshi katelwa ndaela ya u—

- (a) dzhia zwiinwe na zwiinwe zwa khombo zwine muhwelelwa a vha nazwo kana zwi re nga fhasi ha ndango yawe, sa zwo bulwaho kha khethekanyo ya vhu 9; na
- (b) uri muofisiri wa vhudziki a fhelekedze muhweleli kha vhufhethu ho tshaluswaho u itela u thusa malugana na nzudzanyo dza u dzhia thundu.

(3) Hu tshi itwa ndaela ya nyiledzo yo bulwaho kha khethekanyo tshukhu ya vhu (1)(c), khothe i nga hwesa muhwelelwa mbofho ya u badela rennde na tshikolodo tsha nndu musi ho sedzwa tshodea ya masheleni na zwiko zwa muhweleli na muhwelelwa.

(4) Khothe i nga laela muhwelelwa uri a badele tshedele ya shishi ya u thusa musi ho sedzwa tshodea ya masheleni na zwiko zwa muhweleli na

muhwelelwa, nahone ndaela iyo i na masiandoitwa a khatulo ya mulandu wa mbilo ya tshelede kha khothe ya madzhisira.

(5) (a) Adiresi ya vhudzulo ya muhweleli i tea u sa dzheniswa

kha ndaela ya tsireledzo, nga nnda ha musu hu na thodea ya u i dzhenisa.

(b) Khothe i nga netshedza ndaela/tsumbedzelo dziwe na

dziwe u itela u vhona uri diresi ya vhudzulo ya muhweleli a i bvukululwi nga ndila

ine ya nga vhea khomboni tsireledzo, mutakalo kha muhweleli.

(6) Arali khothe yo fushea uri ndi zwine zwa funeswa nga nwana i

nga —

(a) hanela muhwelelwa a tshi vha tsini na uyo nwana; kana

(b) laela u kwama uyo nwana kha nyimele dzine khothe ya vhona dzo tea.

(7) (a) Khothe i nga si hane —

(i) u fha ndaela ya tsireledzo; kana

(ii) u ita nyimele inwe na inwe kana u ita ndaela inwe na inwe yo teaho u vhea

nyimele kana u ita nga fhasi ha ino khethekanyo, fhedzi nga mbuno dza

thasululo ya muwe mulayo dzi hone kha muhweleli.

(b) Arali khothe i na muhumbulo wa uri mbetshelo inwe na

inwe ya ndaela ya tsireledzo i shumana na mafhungo ane a tea, kha dzangalelo la

vhulamukanyi, a tea u shumaniwa nao hu tshi tevhedzwa muñwe mulayo, hu tshi katelwa Mulayo wa zwa u unḡa wa, 1998, khothe i tea u ita ndaela ya uri iyo mbetshelo i tea u kometshedzwa/tevhedzwa lwa tshifhinga tshiḡuku sa zwine khothe ya nga tou ta, i tshi itela u fha tshikhala vha kwameaho uri vha toḡe thuso yo fanelaho hu tshi tevhedzwa uyo mulayo.

Khwaḡhisedzo ya u fara musi ho fhiwa ndaela ya tsireledzo

8. (1) Tshifhinga tshiñwe na tshiñwe khothe i tshi toḡa u ḡetshedza ndaela ya tsireledzo, khothe i tea u ita ndaela —
- (a) ya u tendela u ḡetshedzwa ha khwaḡhisedzo ya u fara muhwelelwa, nga nḡila yo randelwaho; nahone
- (b) ya u imisa u shumiswa ha yeneyo khwaḡhisedzo hu tshi tevhedzwa u anana na nyiledzo, nyimele, mbofho kana ndaela yo vhewaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya vhu 7.

- (2) Khwaḡhisedzo yo ambiwaho kha khethekanyo ḡhukhu ya vhu

(1)(a) i dzula i khou shuma nga nḡani ha musi ndaela ya tsireledzo yo vhetshelwa thungo, kana yo fheliswa nga murahu ha u itwa

(3) Kijaka wa khothe u tea u netshedza muhweleli khwaṭhisedzo ya u fara ya vhuvhili kana inwe khwaṭhisedzo ya u fara, arali muhweleli a faela afidafiti nga ndila yo randelwaho hune yo bula uri yeneyo khwaṭhisedzo i a tōḁea u itela tsireledzo yawe na khwaṭhisedzo yawe ya u fara zwo —

- (a) itiwa kana nahone zwo fheliswa; kana
- (b) xela kana kheruwa/vhaisala.

(4) (a) Muhweleli a nga isa khwaṭhisedzo ya u fara khathihi na afidafiti kha fomo yo randelwaho, hune hu ḁo vha ho bulwa uri muhwelelwa o pfuka nyiledzo, nyimele, mbofho kana ndaela zwi re kha ndaela ya tsireledzo, kha muraḁo wa Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe.

(b) Arali zwa itea uri muraḁo a kwameaho uri, hu tshi tevhedzwa khethekanyo ṭhukhu ya vhu (5), hu na mbuno dzi pfallaho dza u humbulela uri muhweleli u ḁovha o i vhaiswa zwo itiswa nga u pfukwa ha ndaela ya tsireledzo nga muhwelelwa, muraḁo u fanela u thoma nga u fara muhwelelwa ane u khou humbulelwa u vha o itaho vhutshinyi ho bulwaho kha khethekanyo ya vhu 17(a).

(c) Arali muraḁo a kwameaho a na muhumbulo wa uri hu na mbuno dzi pfallaho kana dzo linganaho u fara muhwelelwa hu tshi tevhedzwa phara ya (b), u tea u thoma nga u fha muhwelelwa ṅdivhadzo yo tou ṅwalwaho ine ya —

- (i) t̄alusa dzina, d̄iresi ya vhudzulo na mushumo kana vhuimo zwa muhwelelwa;
- (ii) vhidza muhwelelwa uri a vhone khothe, nahone nga datumu na tshifhinga, zwo t̄aluswaho kha n̄divhadzo, mulandu hu u ita vhukhaki ho bulwaho kha khethekanyo ya vhu 17(a); na
- (iii) vha na t̄hanziela yo sainwaho nga muraḁo a kwameaho kha zwenezwo kana a fhe n̄divhadzo ya vhukuma muhwelelwa na uri a t̄alutshedze ndeme ya t̄hanziela kha muhwelelwa.

(d) Muraḁo u tea u thoma nga u rumela khophi ya vhukuma ya n̄divhadzo yo ambiwaho kha phara (c) kha kiḁaka ya khothe i kwameaho, nahone u bviswa kana u sumbedzwa ha n̄divhadzo khothe zwi ḁo vha vhuḁanzi ha u sumbedza uri muhwelelwa o t̄aluswaho o fhiwa n̄divhadzo.

(5) Hu tshi lavheleswa uri naa muhweleli o vhaaisala naa kana ha ngo vhaaisala, sa zwo bulwaho kha khethekanyo t̄hukhu ya vhu (4)(b), muraḁo wa

Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe u tea u dzhiela nḁha —

- (a) mulingo wa tsireledzo, mutakalo kana ndondolo zwa muhweleli;
- (b) vhukumakuma ha vhuḁifari vhune ha khou hambulelwa uri ho pfukwa ndaela ya tsireledzo; na
- (c) vhulapfu ha tshifhinga u bva tshe izwo zwa itea.

(6) Musi khwaṭhisedzo ya u fara i tshi netshedzwa muraḁo wa Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe hu tshi tevhedzwa khethekanyo ṭhukhu ya vhu (4)(a), muraḁo u tea u vhudza muhweleli nga ha pfanelo dzawe na uri nga khathihi a nga vulela muhwelelwa mulandu, arali zwo tea, nahone a dovhe a ṭalutshedze muhweleli uri mulandu uyo u vulwa hani.

U dzhiela zwiḥali na zwiḥali zwa khombo

9. (1) Khothe i tea u laela muraḁo wa Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe uri i dzhie zwiḥali kana zwiḥali zwa khombo zwine muhwelelwa a vha nazwo kana zwi re nga fhasi ha ndango yawe, arali khothe yo fushea nga vhuṭanzi ho ḁiswaho, hu tshi katelwa afidafiti ya u tikedza khumbelo yo bulwaho kha khethekanyo ya vhu 4(1), uri —

- (a) muhwelelwa o shushedza kana u sumbedza u ṭoḁa u vhulaha kana u ḁihuvhadza ene muṅe, kana u huvhadza kana u vhulaha muthu a re na vhushaka nae ha miṭani, hu nga vha nga zwenezwo zwiḥali kana zwiḥali zwa khombo kana zwiṅwevho; kana
- (b) u vha na izwo zwiḥali kana zwiḥali zwa khombo zwi sa funiwi nga muhweleli kana muṅwe muthu heneḁho muṭani, zwo itwa nga zwine muhwelelwa a vha zwone kha—

- (i) tshiimo tsha muhumbulo wawe;
- (ii) u vha a na khakhathi; kana
- (iii) shumisa kana u didzhenisa kha zwickambi na zwidzizivhadzi.

(2) Tshihali tshinwe na tshinwe tsho dzhiwaho u ya nga

khethekanyo thukhu ya vhu (1) tshi tea u nekudzwa ofisi yo teaho ya Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe sa zwo bulwaho kha khethekanyo ya vhu 11(2)(b) ya Mulayo wa Zwihali na Zwithavhane wa, 1969 (Mulayo wa Nomboro ya vhu. 75 wa 1969), nahone khothe i tea u sumbedzela kilaka wa khothe uri a ise khophi ya rekhodo ya vhu tanzu vhu kwameaho kha Khomishina wa Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe hu tshi tevhezwa khethekanyo ya vhu 11 ya Mulayo wa Zwihali na Zwithuthubi wa, 1969.

(3) Tshihali tshinwe na tshinwe tsho dzhiwaho u ya nga

khethekanyo thukhu ya vhu (1) —

- (a) tshi tea u fhiwa luswayo uri tshi divhee nahone tshi dzule tshitokisini tsha mapholisa lwa tshenetsho tshifhinga sa zwine khothe ya nga ta; nahone
- (b) tshi do humiswa fhedzi kha muhwelelwa kana, arali muhwelelwa hu si ene muṅe watsho, tsha humiselwa kha muṅe watsho, nga ndaela ya khothe nahone nga ndila ine ya do tiwa nga yone khothe:

Tenda—

- (i) arali, kha muhumbulo wa kotho, ndeme ya tshihali tsha khombo tsho dzhiwaho ya vha i fhasi ha R200; kana
- (ii) arali u humiswa ha tshihali tsha khombo hu songo laelwa hu saathu u fhela minwedzi ya 12 nga murahu ha musi tshi tshi dzhiwa; kana
- (iii) arali kotho yo fushea uri ndi zwine zwa tsireledza muthu muḥwe na muḥwe a kwameaho,

Kotho i nga laela uri tshihali tsha khombo tshi fhedze tsho dzhiwa nga Muvhuso.

U shandukisa kana u vhetshela thungo ndaela ya tsireledzo

10. (1) Muhweleli kana muhwelelwa, nga u tou riwalela ndivhadzo vhañwe vha kwameaho kana kothhe i kwameaho, a nga ita khumbelo ya u shandukisa kana u vhetshela thungo ndaela ya tsireledzo yo sumbedzwaho kha khethekanyo ya vhu 6 nga ndila yo randelwaho.

(2) Arali kothhe yo fushea uri zwo tea zwi tshi bva kha zwe zwa vhonwa malugana na u shandukisa kana u vhetshela thungo ndaela ya tsireledzo, i nga netshedza ndaela uri zwi pfi pfalo: Tenda kothhe ya sa fhe iyo khumbelo muhweleli nga nnda ha musi yo fushea uri khumbelo yo itwa hu na u vhofoholowa nahone nga vhudikumedzeli.

(3) Kijaka wa kothhe u tea u rumela ndivhadzo sa zwo randelwaho kha muhweleli na muhwelelwa arali ndaela ya tsireledzo yo shandukiswa kana u vhetshelwa thungo sa zwo bulwaho kha khethekanyo thukhu ya vhu (1).

U ya kothhe na u iledza nyandadzo ya mafhungo eneo

11. (1) (a) A huna muthu ane a do vha hone kothhe u ya nga uno Mulayo nga nnda ha —

- (a) muofisiri wa khothe;
- (b) vhane vha tea u vha hone khothe;
- (c) muthu muṅwe na muṅwe ane a khou ḍisa khumbelo o imela muhweleli hu tshi
tevhedzwa khethekanyo ya vhu 4(3);
- (d) muṅwe na muṅwe ane a vha muimeli wa zwa mulayo a tshi khou imela muthu
muṅwe na muṅwe khothe;
- (e) ṭhanzi;
- (f) vha sa fhiri vhararu ndivho i ya u tikedza muhweleli;
- (g) vha sa fhiri vhararu ndivho i ya u tikedza muhwelelwa; na
- (h) muṅwe na muṅwe ane khothe ya tenda a tshi vha e hone:

Tenda khothe, arali yo fushea uri ndi dzangalelo ḷa vhulamukanyi, i nga si tendele
muthu muṅwe na muṅwe hafho khothe.

(b) A hu na kha ino khethekanyo ṭhukhu tshine tsha thivhela
maanda a khothe kha u thetshesela tsengo nga kha khamera kana u sa tendela
muthu a tshi dzhenela tsengo yeneyo.

(2) (a) A hu na muthu ane a ḍo anḍadza mafhungo nga ṅdila
ifhio na ifhio ine zwo livha kana zwi songo livha, zwa ḍo ita uri vhathu vha re kha
tsengo vha ḍivhiwe.

(b) Khothe, arali yo fushea uri ndi dzangalelo la

vhulamukanyi, i nga laela uri vhuṅwe vhuṅanzi vhu kwamaho tsengo ho farwaho hu tshi tevhedzwa uno Mulayo vhu si anḡadzwe: Tenda ha sa vhe na ndaela hu tshi tevhedzwa ino khethekanyo ṅhukhu ine ya ḡo shumiswa malugana na u anḡadza muvhigo wa mulayo nga u fhulufhedzea zwine a zwi buli madzina kana u dzumbulula vhe vha dzhenela tsengo/khothe kana ṅhanzi.

Maanḡalanga kha mukano

12. (1) Khothe inwe na inwe kha vhupo ine —

(a) muhweleli a dzula hone lwa tshoṅhe kana lwa tshifhinga nyana, hune a vha na

bindu hone kana u shuma hone;

(b) muhwelelwa a dzula hone, hune a vha na bindu hone kana hune a shuma hone; kana

(c) he zwa itea hone,

i na maanḡa a u fha ndaela ya tsireledzo sa zwo bulwaho kha uno Mulayo.

(2) A hu na tshifhinga tshiṅkusa tshe tsha bulwa tshine tsha ṅḡḡea

zwi tshi kwama khethekanyo ṅhukhu ya vhu (1)(a).

(3) Ndaela ya tsireledzo i tea u tevhedzwa kha Riphabuṅiki.

U hwedza mañwalwa

13. (1) U hwedza mañwalwa u ya nga uno Mulayo zwi tea u itwa nga ndila yo randelwaho nga kilaka wa khothe, muḍinda wa khothe kana muofisiri wa vhudziki, kana sa zwo sumbedzelwaho nga khothe.

(2) Ndaulo dzo bulwaho kha khethekanyo ya vhu 19 dzi tea u ita mbetshelo dza zwa thikhedzo ya masheleni nga Muvhuso zwi tshi itelwa muhweleli kana muhwelelwa ane ha na inwe ndila ya u badela masheleni a tshumelo hu tshi tevhedzwa uno Mulayo.

Vhuimeleli nga Ramulayo

14. Muthu muñwe na muñwe kha zwa tsengo hu tshi tevhedzwa uno Mulayo a nga imelelwa nga ramulayo.

Mbadelo

15. Khothe i nga ita ndaela ya uri hu badele muthu arali yo fushea uri uyo muthu o ita a songo ḍiimisela, nga mbiti kana nga ndila i sa pfadziho.

Aphili na u lavhelesa

16. Mbetsshelo malugana na aphili na u lavhelesa zwo sumbedzwaho kha Mulayo wa Khothe dza Madzhisira wa, 1944 (Mulayo wa Nomboro ya vhu. 32 wa 1944), na Mulayo wa Khothe Khulu wa, 1959 (Mulayo wa Nomboro ya. 59 wa 1959), i shuma kha khothe/tsengo hu tshi tevhedzwa uno Mulayo.

Vhutshinyi

17. Naho hu na mbetsshelo dza muñwe mulayo, muthu muñwe na muñwe ane —

(a) a pfuka nyiledzo, nyimele, mbofho kana ndaela yo itwaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ya vhu 7;

(b) u khou pfuka mbetsshelo dza khethekanyo ya vhu 11(2)(a);

(c) a kundelwa u anana na tsumbedzelo hu tshi tevhedzwa mbetsshelo dza khethekanyo ya vhu 11(2)(b); kana

(d) kha afidafiti yo sumbedzwaho kha khethekanyo ya vhu 8(4)(a), nga khole a ita tshiṭṭamennde tsha mazwifhi kha vhuṭanzi,

u na mulandu wa vhutshinyi nahone u tea u vhonwa mulandu kha mulandu wa vhutshinyi ho sumbedzwaho kha phara ya vhu (a) a badele ndaṭiso kana a valelwe dzhele lwa tshifhinga tshi sa fhiriho miñwaha miṭanu kana vhuvhili hazwo ndaṭiso na u valelwa dzhele, nahone arali hu vhutshinyi ho bulwaho kha phara ya (b), (c), kana

(d), a badele ndaṭiso kana u valelwa dzhele lwa miṅwaha i sa paḍiho miṅwaha

mivhili kana zwoṭhe u badela ndaṭiso na u valelwa dzhele.

U shumiswa ha Mulayo nga Maandlanga a Vhutshutshisi na nga Tshumelo ya

Tshipholisa ya Afrika Tshipembe

18. (1) A hu na mutshutshisi ane a do —

(a) hana u tshutshisa; kana

(b) humisela murahu mulandu,

Malugana na u pfukwa ha khethekanyo ya vhu 17(a), nga nnda ha musu o tendelwa,

hu nga vha lwa u tou angaredza kana kha mulandu wonoyo, thendelo i na kha

Mulangi wa Vhutshutshisi ha Tshitshavha sa zwo sumbedzwaho kha khethekanyo

ya vhu 13(1)(a) ya Mulayo wa Maandlanga a Vhutshutshisi ha Lushaka wa, 1998

(Mulayo wa Nomboro ya vhu. 32 wa 1998), kana murafo muhulwane wa

maandlanga a vhutshutshisi o nangiwaho nga u tou nwa nga ene Mulanguli.

(2) Mulanguli wa Lushaka wa Vhutshutshisi ha Tshitshavha o

ambiwaho kha khethekanyo ya vhu 10 ya Mulayo wa Maandlanga a Vhutshutshisi

ha Tshitshavha wa, 1998, a tshi khou kwamana na Minista wa Muhasho wa

Vhulamukanyi na nga murahu ha u kwama Vhalangi vha Vhutshutshisi ha

Tshitshavha, u tea u ita mbekanyamaitele ya vhutshutshisi na u ita ndaulo dza

mbekanyamaitele malugana na vhutshinyi vhu bvaho kha zwiwo zwa khakhathi dza

mitani.

(3) Khomishina wa Lushaka wa Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe u tea u netshedza ndaela dza lushaka sa zwo bulwaho kha khethekanyo ya vhu 25 ya Mulayo wa Tshumelo dza Tshipholisa ya Afrika Tshipembe wa, 1995 (Mulayo wa Nomboro ya. 68 wa 1995), une mirado ya tea u u tevhedza musi hu tshi khou shuwa mishumo u ya nga uno Mulayo, nahone ndaela dziwe na dziwe dzo bviswaho dzi tea u anadzwa kha *Gazete*.

(4) (a) U kundelwa nga Murodo wa Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe malugana na u anana na mbofho yo hweswaho u ya nga uno Mulayo kana ndaela dza lushaka dzo sumbedzwaho kha khethekanyo thukhu ya vhu (3), zwi vhumba u sa difara sa zwo bulwaho kha Mulayo wa Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe wa, 1995, na Vhuwaleli, zwo thomiwaho u ya nga khethekanyo ya vhu 4(1) ya Mulayo wa Vhuwaleli ha Vhadzulapo kha Tshumelo ya Tshipholisa wa, 2010, hu tea uri uho u kundelwa hu vhwigwe kha Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe.

(b) Nga nda ha musi Vhuwaleli ho sumbedzela nga inwe ndila kha mulandu wonoyo, Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe i tshimbidza zwa khaidzo malugana na murodo une wa khou humbulelwa u vha wo kundelwa u anana na mbofho yo bulwaho kha pharaya (a).

(5) (a) Mulanguli wa Lushaka wa Vhutshutshisi ha Tshitshavha u tea u isa mbekanyamaitele ya vhutshutshisi na mbekanyamaitele ya vhusumbedzeli zwo tiwaho kana zwo bviswaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ṭhukhu ya vhu (2) kha Phalamennde, nahone mbekanyamaitele ya u thoma na tsumbedzelo dzo tiwaho kana u bviswa, zwi tea u iswa Phalamenndeni hu saathu u fhela miṅwedzi ya rathi musi ho thoma u shumiswa uno Mulayo.

(b) Khomishina wa Lushaka wa Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe u tea u isa ndaela dza lushaka dzo bviswaho hu tshi tevhedzwa khethekanyo ṭhukhu ya vhu (3) Phalamenndeni, nahone ndaela dzo bviswaho u thoma, dzi tea u iswa Phalamenndeni hu saathu u fhela miṅwedzi ya rathi ho thoma u shumiswa uno Mulayo.

(c) Vhuṅwaleli, kha miṅwedzi ya rathi miṅwe na miṅwe vhu tea u, isa muvhigo Phalamenndeni malugana na nomboro na zwidodombedzwa zwa mafhungo o vhwigwaho hu tshi tevhelwa khethekanyo ṭhukhu ya vhu (4)(a), na u sumbedza themendelo dzo itwaho malugana na ayo mafhungo.

(d) Khomishina wa Lushaka wa Tshumelo ya Tshipholisa ya Afrika Tshipembe, kha miṅwedzi miṅwe na miṅwe ya rathi, u tea u isa muvhigo Phalamenndeni malugana na —

- (i) nomboro na zwidombedzwa zwa mbilaelo dzo t̄anganedzwaho malugana na mirado ya tshumelo ho sedzwa u kundelwa ho bulwaho kha khethekanyo t̄hukhu ya vhu (4)(a);
- (ii) u tshimbila ha khaidzo dzo itwaho sa mvelelo na tsheo dzo wanwaho kha tsengo/khothe ; na
- (iii) maga o dzhiwaho zwo itiswa nga themendelo dza Vhuñwaleli.

Ndaulo

19. (1) Minista wa Vhulamukanyi a nga ita ndaulo malugana na —

- (a) fomo inwe na inwe ine ya do randelwa hu tshi tevhedzwa uno Mulayo;
- (b) mafhungo manwe na manwe a t̄odeaho kha u randelwa hu tshi tevhedzwa uno Mulayo; na
- (c) manwe mafhungo ane Minista a vhona a tshi t̄odea kana zwi t̄odeaho kha u randela u itela u swikela zwipikwa zwa uno Mulayo.

(2) Ndaulo inwe na inwe yo itwaho nga fhasi ha khethekanyo

t̄hukhu ya vhu (1)—

- (a) i tea u iswa Phalamenndeni phanda ha u anadzwa kha *Gazete*;
- (b) ine ya nga ita uri Muvhuso u shumise tshelede, i tea u itwa hu tshi khou kwamiwa Minista wa zwa Masheleni; na

(c) i nga ita mbetshelo ya uri muthu muṅwe na muṅwe ane a pfuka mbetshelo kana u kundelwa u anana na mbetshelo u na mulandu wa u khakha nahone a tshi wanwa mulandu u ḡo tea u badela ndaṭiso kana u valelwa dzhele lwa tshifhing tshi sa fhiriho ṅwaha muthihi.

20. U khwinisa khethekanyo ya vhu 40 (1) ya Mulayo wa Kuitele kwa Vhugvehenga wa, Nomboro ya vhu. 51 wa 1977, nga u engedza phara ya (q).

U fheliswa ha milayo na u sa katela

21. (1) Khethekanyo dza vhu 1, 2, 3, 6 na 7 dza Mulayo wa u Thivhela Khakhathi dza Miṭani wa, 1993 (Mulayo wa Nomboro ya vhu. 133 wa 1993), hafha dzi khou fheliswa.

(2) Khumbelo yo itwaho, tsengo/khothe yo itwaho kana nyiledzo yo itwaho hu tshi tevhedzwa Mulayo wo bulwaho kha khethekanyo ṭhukhu ya vhu (1) zwi ḡo dzhiiwa zwo itwa na u fhiwa hu tshi tevhedzwa uno Mulayo.

Dzina ḷipfufhi na u thoma u shumisa mulayo

22. Uno Mulayo u ḡo vhidzwa u pfi Mulayo wa Khakhathi dza Miṭani wa, 1998, nahone u ḡo thoma u shuma nga datumu ine ya ḡo dzudzanywa nga Phresidennde nga mulevho kha *Gazete*.